

Ailelere Uzmanlarla Çalışırken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerinin Öğretimi*

** Arzu Özen
Anadolu Üniversitesi

Gönül Kırcaali-İftar
Anadolu Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın genel amacı, gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerine sağlanan, çocuklarının davranış ya da öğrenme sorunları için bir eğitim uzmanıyla ilk kez görüşürken gerekli etkili iletişim becerilerinin öğretimi uygulama.nasının etkililiğini belirlemektir. Araştırmanın deneklerini, 12 anne oluşturmuştur. Araştırmaya katılan 12 annenin altısı yansız atama yoluyla deney grubu olarak belirlenmiştir; diğer altısı ise kontrol grubu olarak araştırmaya katılmıştır. Araştırmada; çocukla yaşanan sorunu ortaya koyma, sorunu çözmeye yönelik öneri geliştirme, görüşmeyi sonuçlandırma olmak üzere üç etkili iletişim davranışı; bu davranışların her biri için ise beşer beceri belirlenmiştir

Araştırmanın birinci bölümünde tek-denekli araştırma modellerinden davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın birinci bölümüne sadece deney grubunu oluşturan anneler katılmıştır ve kendilerine etkili iletişim davranışları sırayla öğretilmiştir. Öğretim uygulaması "Yazılı Bilgilendirme" ve "Karşılıklı Konuşma Örnekleri" öğretim materyalleri ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan öğretim sonucunda tüm annelerin etkili iletişim davranışını oluşturan becerileri kazandıkları ve araştırma için belirlenen ölçüleri karşıladıkları görülmüştür.

Araştırmanın bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan ikinci bölümünde annelerin etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerini karşılaştırmak için uygulanan t testi sonucunda, deney grubundaki annelerle kontrol grubundaki annelerin gerçek bir danışma ortamında her iki etkili iletişim davranışını kullanım düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı ve deney grubu lehine farklar bulunmuştur.

Bu sonuçlar, hazırlanan öğretim materyallerinin, gelişimsel yetersizliğe sahip çocuk annelerine, ilk kez bir eğitim uzmanıyla görüşürken gerekli etkili iletişim davranışlarının öğretilmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Türkçe Anahtar Sözcükler: Gelişimsel yetersizlik, aile eğitimi, iletişim becerileri.

* Bu çalışma birinci yazarın Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanmış olan doktora tezidir.

** Yrd. Doç. Dr. Arzu Özen, Anadolu Üniversitesi Entegre Yüksekokulu, ESKİŞEHİR

Abstract

The purpose of the present study was to analyze the effectiveness of the instruction provided to the mothers of children with developmental disorders regarding the effective communication skills necessary for the initial consultation with educational personnel. The subjects of the study were 12 mothers, half of whom were randomly assigned to the experimental group and half of whom to the control group. In the study, effective communication skills were divided into three categories: identifying the problem of the child, generating solutions to solve the identified problem and concluding the consultation process. Each category consisted of five skills.

In the first part of the study, multiple probe design with probe sessions across behaviors was used. Only mothers in the experimental group took place in the first part of the study. The effective communication skills were taught to every mother following a "written information" and "interactive examples" format. Data were collected by multiple choice questions. The results revealed that all mothers acquired all effective communication skills.

*In the second part of the study, the experimental group which completed the effective communication instruction was compared with the control group in terms of using effective communication skills consisting of the first two communication behaviors during real consultation sessions. Data from the second part of the study were analyzed by independent groups *t*-test. The results of the data analyses indicated that there were significant differences between the two groups in utilizing both communication behaviors in favor of the experimental group.*

These findings revealed that instruction delivered to mothers of children with developmental disorders was very effective in teaching effective communication skills to be used with education specialist.

Keywords: *Developmental disability, parent training, communication skills.*

Eğitim uzmanları, ailelerin gereksinimlerine yönelik hazırlanan eğitim programları üzerinde önemle durmaktadırlar. Eğitim programlarının uygulanması ise ailelerle uzmanları özellikle de özel eğitim uzmanlarını sık sık bir araya getirmektedir. Uzmanlar bu görüşmeler sırasında ailelerle iletişim kurmada sorunlar yaşadıklarını belirtmektedirler (Kroth ve Edge, 1997). Oysa ki, çocuklara götürülen eğitim hizmetlerinin en üst düzeyde olabilmesi, etkili iletişimle mümkündür. Uzmanların, ailelerle olumlu işbirliği geliştirmenin önemini kavramalarıyla, aile-uzman arasında oluşacak işbirliğini geliştirmeye yönelik çalışmalarla ilgi de artmıştır (Beckman, 1996). Aile ve uzman arasında oluşacak işbirliğinin onkoşulu ise etkili iletişimdir.

Uzmanla yeterli iletişim kuramayan aileler, kendilerinden beklenenleri yerine getirmede ve anlamada zorluk çekmektedirler. Bu nedenle, ailelere uzmanlarla etkili iletişim kurmak için gerekli becerilerin kazandırılması, hazırlanan eğitim programlarının başarıya ulaştırılmasında onkoşul olma özelliğini göstermektedir. Uzmanı dinlemek, soru sormak, çocuğa ilişkin verilen bilgileri paylaşmak, çocuk hakkında bilgi vermek ve karar verme sürecine katılmak ailenin sorumluluğudur ve etkili iletişimin de bir parçasıdır (Bos ve Vaughn, 1998).

Aile, uzman ile görüşmeden önce, uzmandan neler beklediğini belirlemelidir. Bu beklentilerinin karşılanmasına hizmet etmesi için aile çocuğunun özgeçmişini, tanıdıkla sürecine ilişkin raporlarını ve gelişimsel düzeyini gözden geçirerek görüşmeye hazırlanmalıdır (Snell, 1982). Görüşme sırasında tüm bu bilgilerin uzmana düzgün bir sıra içerisinde aktarılması da etkili iletişim açısından önem taşımaktadır. Ailenin uzmana başvurma nedenini belirttikten sonra, çocuğuyla ilgili vereceği ilk bilgi, çocuğunun özgeçmişini olmalıdır. Bazı aileler, uzmana çocuklarının özgeçmişine ilişkin bilgileri sunmadan önce, çocuklarıyla yaşadıkları sorunları, geleceğe yönelik kaygılarını, çocuklarından beklentilerini vb ifade etmektedirler. Oysa ki uzman çocuğun yaşını, gelişimsel özelliklerini, içinde yaşadığı aileye ilişkin on bilgileri edinmeden, sorunların çözümüne ilişkin açıklamalarda bulunamayacaktır. Gelişimsel

özelliklere ilişkin bilgiler ise, çocuğun günlük yaşam içerisinde gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmediği becerileri, diğer bir deyişle, öğrenme ve davranış sorunlarına ilişkin bilgileri içermelidir (Kohr, Parrish, Neef, Driessen ve Hallinan 1988, Spock ve Lerrigo, 1965). Daha sonra ise aile çocuğuyla ilgili beklentilerini dile getirebilir. Çocuğun öğrenme ve davranış özelliklerinin ayrıntılı olarak anlatılması uzmana ailenin beklentilerinin uygun olup olmadığı konusunda bir fikir verir (Kohr ve ark., 1988).

Aileler, çocuklarıyla ilişkili belirlenen gereksinimler doğrultusunda, uzmanlardan açıklama yapmalarını istemelidirler. Yapılan açıklamalar, ailelerin çocuklarının güçlü ve zayıf yanlarını öğrenmelerini sağlayacaktır. Aile, uzmanın yaptığı açıklamaları dikkatle dinlemeli, gerektiğinde kısa notlar almalıdır. Not alma uzman tarafından verilen bilgilerin unutulmamasını sağlayacak ve ailenin çözüm önerileri üretmesine zemin hazırlayacaktır. Ailenin, uzmandan çocuğuyla yaşadığı sorunlara ilişkin çözüm önerileri istemesi önemlidir. Aile uzmanla yaptığı görüşmeler sırasında kendisine sunulan çözüm önerileri ile yaşadığı sorunlara ilişkin açıklamaları dikkate almalı ve her bir önerinin avantaj ve dezavantajını uzmandan öğrenmelidir. Her bir önerinin var olan olumlu ve olumsuz sonuçlarının uzmandan istenmesi, bir anlamda, uygulanacak çözüm önerilerinin belirlenmesinde ve önerilerin öncelik sırasına dizilmesinde de yararlı olacaktır (Kohr ve ark., 1988).

Aile, uzmanın yaptığı açıklamalar ve çözüm önerileri doğrultusunda, uzmanla arasındaki görüş birliği ve görüş ayrılığını mutlaka ifade etmelidir. Aile ve uzmanın aynı görüşü paylaşmaları ve varsa, aralarındaki görüş ayrılıklarını gidermeleri, yapılan çalışmanın istenilen sonuçlara ulaşmasında en önemli etkenlerden biridir. Eğer görüş ayrılığı varsa, aile uzmanın görüşüne neden katılmadığını mutlaka ifade etmelidir. Her zaman uzmanın sunduğu seçenek ailenin içinde yaşadığı koşullara ya da çocuğun gelişim özelliklerine uygun olmayabilir. Bu durum uzmana aktarıldığında, uzman çalışma başlamadan gerekli uyarlamaları yapabilecektir (Kohr ve ark., 1988).

Aileler, uzmanlarla yaptıkları görüşmeler sırasında anlamakta zorlandıkları açıklamaların ya da önerilerin tekrarını istemelidirler. Ayrıca, gerektiğinde uzmana soru sormaktan çekinmemelidirler Sorular, ek bilgi almak, uzmanın söylediği bir şeye açıklık kazandırmak, tartışmayı başka konulara çekmek ya da konuşulan konuyu daha derinlemesine tartışabilmek için kullanılan iletişim araçlarıdır (Friend ve Cook, 1996, Hutchins ve Cole, 1992, Shulman, 1992). Aileler uzmanlarla aynı bilgi düzeyinde olmadıklarını hissedebilirler Bu nedenle konuşmada ya da soru sormada cesaretsiz ya da isteksiz olabilirler Çocuklarının özellikleri ya da sorunları hakkında açıkça soru sorabilen aileler, çocuklarının özrunu ve sonuçlarını daha çabuk kabullenebilirler (Beckman, 1996)

Uzmanla yapılan görüşmenin sonunda, sorunun çözümüne yönelik uzmanın yaptığı açıklamalar, öneriler ve sorulara verilen yanıtlar aile tarafından özetlenmelidir Uzmanın söylediklerini özetleme, ailenin verilen bilgiyi doğru anlayıp anlamadığını ortaya çıkaracaktır (Bos ve Vaughn, 1998).

Literature baktığımızda, ozurlu çocuk ailesi-egitim uzmanı ilişkileriyle ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olduğu, ayrıca, yapılan çalışmaların daha çok ailelerle çalışırken gerekli etkili iletişim becerilerinin uzmanlara öğretilmesine yönelik olduğu görülmektedir (Darling ve Darling, 1982, Kohr ve ark., 1988) Ailelerin uzmanlarla çalışırken sahip olmaları gereken etkili iletişim becerilerinin öğretilmesine yönelik bir çalışma Kohr ve arkadaşları (1988) tarafından gerçekleştirilmiştir Bu çalışmada, gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerine uygulanan eğitimin, annelerin eğitim uzmanlarıyla çalışırken gerekli etkili iletişim becerilerini öğrenmeleri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Ancak, bu çalışmada, deneklerin edindikleri etkili iletişim becerilerini gerçek danışma ortamlarına ne ölçüde genelleyebildikleri incelenmemiştir. Ayrıca, Kohr ve arkadaşlarının kullandıkları öğretim materyalleri (omeğin, video ve dramatizasyon) hazırlanması ve yaygın olarak kullanılması zor öğeler içermektedir Dolayısıyla, bu araştırma, Kohr ve arkadaşlarının araştırmasında etkililiği gösterilen öğretim sürecini yalınlaştırmak ve annelere kazandırılan etkili iletişim becerilerinin gerçek danışma ortamlarında ne ölçüde kullanılabilirliğini belirlemek

amacıyla planlanmıştır.

Araştırmanın genel amacı, gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerine sağlanan, çocuklarının davranış ya da öğrenme sorunları için bir eğitim uzmanıyla ilk kez görüşürken sahip olmaları gereken etkili iletişim becerilerinin öğretilmesi uygulamasının etkililiğini belirlemektir.

Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın uç altı amacı vardır:

I Araştırmaya katılan annelerden her birinin, katıldıkları etkili iletişim becerileri öğretilmesi çalışmasından sonra, çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koymada, bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirmede ve uzmanla yaptıkları görüşmeyi sona erdirmeye yer alan becerileri edinim düzeyleri nedir?

- Annelere uygulanan öğretim, annelerin çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma becerilerini edinim düzeyleri üzerinde ne derece etkilidir?
- Annelere uygulanan öğretim, annelerin çocuklarının sorununa yönelik olarak uzmanla birlikte çözüm önerileri geliştirmeye becerilerini edinim düzeyleri üzerinde ne derece etkilidir?
- Annelere uygulanan öğretim, annelerin uzmanla yaptıkları görüşmeyi sonuçlandırmaya becerilerini edinim düzeyleri üzerinde ne derece etkilidir?

II. Etkili iletişim becerileri öğretim uygulamasına katılan anneler ile (deney grup), katılmayan anneler (kontrol grup) arasında, çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma ve bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirme açısından farklılık var mıdır?

- Deney grubundaki anneler ile kontrol grubundaki anneler, kendi çocuklarının bir davranış ya da öğrenme sorunuyla ilgili olarak bir uzmanla ilk kez yuruttukları bir görüşmede, bu sorunu ortaya koyma açısından farklılaşmakta mıdır?
- Deney grubundaki anneler ile kontrol grubundaki anneler, kendi çocuklarının bir davranış ya da öğrenme sorunu ile ilgili olarak bir uzmanla ilk kez yuruttukları bir görüşmede, bu soruna yönelik çözüm önerileri geliştirme açısından farklılaşmakta mıdır?

III. Annelerin, bu çalışmayla ilgili görüşleri (sosyal geçerlik bulguları) nelerdir?

YONTEM

Denekler

Araştırmaya, Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü'ne, Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Zihin Engelliler Anabilim Dalı Uygulama Birimi'ne ve Engelliler Entegre Yüksekokulu Zihin Engelliler Programı'na başvuruda bulunan aileler arasından, araştırma için belirlenen onkoşul özellikleri gösteren 12 anne seçilmiştir

Annelerde aranan onkoşul özellikler şöyledir:

- 1 Etkinliği araştırılan etkili iletişim becerilerinin öğretimi materyallerini anlayabilmeleri ve kullanabilmeleri için, en az lise mezunu olmaları,
- 2 Araştırmacı ile geçmişte çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili herhangi bir çalışma yapmamış olmaları;
- 3 Araştırmacı tarafından hazırlanan etkili iletişim becerilerinin öğretimi çalışmalarına katılmaya istekli olmaları

Araştırmaya katılan oniki annenin altısı yansız atama yoluyla deney grubu olarak belirlenmiştir Diğer altısı ise kontrol grubu olarak araştırmaya katılmıştır Araştırmanın deney grubunu oluşturan annelere, etkili iletişim becerilerinin öğretimi uygulaması yapılmıştır Kontrol grubunu oluşturan annelere ise araştırma süresince öğretim uygulaması yapılmamış, yalnızca son test uygulanmıştır.

Öğretim Materyalleri

Hedef Davranışların Belirlenmesi

Ailelerin uzmanlarla çalışırken sahip olmaları gereken etkili iletişim becerileri Kohr ve arkadaşları (1988) tarafından yapılan bir çalışmada belirlenmiştir Bu çalışmada ise Kohr ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada belirlenmiş olan beceriler, araştırmacı tarafından, Türk ailelerinin özellikleri dikkate alınarak Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ayrıca, ailelerle çalışan uzmanların ve sınıf öğretmenlerinin görüşleri dikkate alınarak yeni beceriler de eklenmiş-

tir. Sonuç olarak, 15 uygun etkili iletişim becerisi belirlenmiştir ve bu beceriler uç davranışta toplanmıştır Bu davranışlar, sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılmasıdır Her bir davranışı oluşturan beceriler aşağıda yer almaktadır.

Sorunun Belirlenmesi

1. Anne, uzmanla görüşmeye istekli olduğunu ve görüşmeler sırasında eğitim uzmanına yardımcı olacağını ifade eder.
2. Anne, çocuğuyla ilgili uzmana başvurma nedenini ifade eder
3. Anne, çocuğunun özgeçmiş hakkında (tanılma süreci, kimlik bilgileri, geçmişte aldığı eğitim vb) uzmana bilgi sunar.
4. Anne, uzmanın gereksinim alanlarını belirleyebilmesi için, çocuğunun günlük yaşam içerisindeki davranışlarını uzmana ifade eder.
5. Anne, uzmana çalışmadan beklentilerini ifade eder.

Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi

1. Anne, çalışmadan beklentileri doğrultusunda uzmandan açıklama yapmasını ister.
2. Anne, yapılan açıklamalar doğrultusunda sorunun çözümüne yönelik olası önerileri üretmeye katkıda bulunur.
3. Anne, sorunun çözümüne yönelik olası önerilerle ilgili uzmandan bilgi ister.
4. Anne, sıralanan her bir önerinin avantaj ve dezavantajlarını uzmanın açıklamasını ister.
5. Anne, önerileri, içinde yaşadığı ortamın koşullarını da düşünerek uzmanla birlikte öncelik sırasına dizer.

Görüşmeyi Sonuçlandırma

1. Anne, uzman ile belli alanlarda görüş birliğinde olup olmadığını ifade eder.
2. Eğer görüş ayrılığı varsa, anne uzmanının görüşüne neden katılmadığını anlatır, ya da, görüş ayrılığı yaşanan konuda yanılmışsa, bunu kabul eder.

3. Anne, görüşmenin bu aşamasına kadar uzmanın yaptığı açıklamaların ve önerilerin hangilerini anladığını (ya da anlamadığını) ifade eder, gerektiğinde bazı açıklamaların tekrarını ister.
4. Anne, uzmanın yanından ayrılmadan önce, tartışılan konuyla ilişkili sorular sorar ya da sorusu olmadığını söyler.
5. Anne, uzmanın yaptığı tüm açıklamaları, sunduğu önerileri, sorduğu sorulara verdiği yanıtları özetleyerek uzmanın yanından ayrılır.

Yazılı Bilgilendirme Materyali

Yazılı Bilgilendirme Materyali'nde sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarını oluşturan becerilerin tanımları, önemi ve etkili iletişim açısından neye hizmet ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca, her bir becerinin uzman ve aile tarafından etkili şekilde kullanımının kısa örnekleri sunulmuştur.

Karşılıklı Konuşma Örnekleri Materyali

Bu materyalde de her bir becerinin olumlu ve olumsuz konuşma örnekleri yer almaktadır.

Konuşma örnekleri annelere sunulmak üzere 20X12 cm. boyutlarında kartlara yazılmıştır. Kartlardaki bazı konuşma örnekleri, aile ve uzmanın karşılıklı konuşmalarından oluşmuştur. Bazı kartlarda ise sadece olumlu ve olumsuz konuşma örneklerine yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırma iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde tek-denekli araştırma modellerinden davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. İkinci bölümde ise bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan grup deneysel araştırma modeli kullanılmıştır.

Davranışlar Arası Yoklama Evreli Çoklu Yoklama Modeli

Araştırmanın birinci bölümünde kullanılan davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modelinde, birbirinden bağımsız ancak benzer özellikte en az iki davranış üzerinde çalışılır. Bağımsızlık, bir davranışa yapılan uygulamanın, diğer davranışın edinimini etkilememesidir; benzerlik ise, tüm dav-

ranışların aynı uygulamalarla öğretilebilecek özellikte olmasıdır. Uç davranıştan oluşan bir modelde, öncelikle tüm davranışlarda eşzamanlı olarak başlama düzeyi verisi toplanır. Başlama düzeyi verileri kararlılık gösterdikten sonra, birinci davranışta uygulamaya başlanır. Birinci davranışta uygulamada ölçüt karşılanınca, tüm davranışlarda yoklama evresine yer verilerek, uç oturum üst üste veri toplanır. Yoklama evresinden sonra, ikinci davranışta uygulamaya başlanır. İkinci davranışta uygulamada ölçüt karşılanınca tekrar tüm davranışlarda yoklama evresine yer verilir. Bu işlemler tüm davranışlar için yenelenir (Kırcaali-İftar ve Tekin, 1987).

Deney ve Kontrol Grublu Deneysel Araştırma Modeli

Araştırmanın ikinci alt amacına hizmet eden model ise, bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan grup deneysel araştırma modelidir. Deney grubundaki ailelerle etkili iletişim becerilerinin öğretimi uygulaması tamamlandıktan sonra, araştırmanın ikinci bölümü başlatılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde iki ayrı eğitim uzmanı yer almıştır ve her uzman deney grubundan uç, kontrol grubundan uç olmak üzere altı anne ile görüşmüştür.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Deneklerin Etkili İletişim Davranışlarını Yerine Getirme Düzeylerinin Belirlenmesi

Araştırmanın tek-denekli deneysel araştırmadan oluşan birinci bölümünde, annelerin uç etkili iletişim davranışını yerine getirme düzeylerini belirlemek amacıyla, her davranış için farklı veri toplama araçları kullanılmıştır. Bu veri toplama araçları şöyledir:

3. Sorunun Belirlenmesi Ölçü Aracı
4. Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi Ölçü Aracı
5. Görüşmenin Sonuçlandırılması Ölçü Aracı

Araştırmanın bağımlı değişkenini oluşturan her bir davranış beş beceriden oluşmaktadır. Veri toplama araçları, sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarını oluşturan becerileri ölçebilecek nitelikte çoktan seçmeli sorular şeklinde düzenlenmiştir.

ve her veri toplama oturumunda her davranışı ölçen beş çoktan seçmeli soru yer almıştır

Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Davranışlarını Yerine Getirme Düzeylerinin Belirlenmesi

Araştırmanın bir deney ve bir kontrol gruplu grup deneysel araştırmasından oluşan ikinci bölümünde ise, annelerin etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerini belirlemek amacıyla “Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Bu araç, araştırmacı tarafından daha önce hazırlanmış olan etkili iletişim becerileri ölçeğinde yer alan “sorunun belirlenmesi” ve “çözüm önerilerinin geliştirilmesi” davranışları ile bu davranışları oluşturan becerilerden oluşmuştur. Araç gerçek bir danışma ortamında bir uzmanla ilk kez görüşmeye gelen annenin çocuğunun öğrenme ya da davranış sorunlarını ifade etme ve bu sorunlara yönelik uzmanla birlikte çözüm önerileri geliştirme davranışlarını ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Bu amaçla, ilk iki etkili iletişim davranışını oluşturan beceriler soru maddesine dönüşürülmüştür. Her iki etkili iletişim davranışını içeren ölçü aracının puanlanması dörtlü derecelendirme ölçeği ile yapılmıştır. Derecelendirme ölçeğinin maddeleri ve her bir maddenin puanı şöyledir:

0 Hiç

1 Biraz

2 Büyük ölçüde

3. Tamıyla

Annenin on beceriden toplam otuz puan alması etkili iletişim becerilerini tam anlamıyla yerine getirdiğini göstermektedir.

Deney Süreci

Davranışlar Arası Yoklama Evreli Çoklu Yoklama Modeli Deney Süreci

Araştırmanın birinci bölümü deney süreci başlama düzeyi verilerinin toplanması, öğretim materyallerinin uygulanması ve yoklama evrelerini kapsamaktadır.

Başlama Düzeyi Evresi

Bu araştırmanın başlama düzeyi verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan veri toplama araçları ile bireysel oturumlarda toplanmıştır. Araştırmada uç davranışa ilişkin başlama düzeyi verileri eşzamanlı olarak toplanmıştır. İlk başlama düzeyi oturumunda, annelere uç etkili iletişim davranışına ilişkin veri toplama aracı verilmiştir. Her bir etkili iletişim davranışı toplam beş beceriden oluştuğu için, veri toplama aracında 15 çoktan seçmeli soru yer almıştır. Annelerden soruları okuyarak uygun olan yanıtı işaretlemeleri istenmiştir. Her bir başlama düzeyi oturumunda annelere farklı soru grubundan oluşan veri toplama aracı sunulmuştur. Her bir davranışa ilişkin doğru yanıtlanan soru sayıları toplanarak o davranış için başlama düzeyi verileri olarak grafiğe işlenmiştir. Birinci, ikinci ve üçüncü davranışta başlama düzeyi evresinde en az ard arda uç kararlı nokta elde edildiğinde, birinci davranışın öğretimi uygulamasına geçilmiştir.

Uygulama Evresi

Birinci, ikinci ve üçüncü davranışın başlama düzeyi verilerinde kararlı nokta elde edildikten sonra birinci davranışa ilişkin öğretim uygulamasına bireysel olarak düzenlenen oturumlarla başlanmıştır. Öğretim uygulamasının başlangıcında, sorunun belirlenmesi davranışına yönelik hazırlanan “Yazılı Bilgilendirme Materyali” annelere evde okunması için verilmiştir. “Yazılı Bilgilendirme Materyali” ni evde okuyup gelen anneye birinci davranışa ilişkin veri toplama aracı oturumun başlangıcında uygulanmıştır. Bu değerlendirmeyle elde edilen veriler uygulama evresinin birinci oturumunun verilerini oluşturmuştur. Aynı gün, veri toplama aracının uygulamasından beş dakika sonra yer alan ikinci oturumda, annelere evde okumaları için verilen birinci davranışa yönelik “Yazılı Bilgilendirme Materyali” uzmanla birlikte okunmuş ve tartışılmıştır. “Yazılı Bilgilendirme Materyali” uzmanla birlikte okunduktan sonra, birinci davranışın ilk uç becerisini annelere kazandırmaya yönelik “Karşılıklı Konuşma Materyali”nin öğretim uygulaması yapılmıştır. Materyalin öğretimi bittikten sonra annelere dinlenme-

leri için 15 dakika süre verilmiş ve oturum sonunda uygulama evresinin ikinci oturumunun verileri toplanmıştır. Bir gün sonra yer alan üçüncü oturumda ise daha önce öğretimi yapılan ilk uç beceri özetlenmiş, dördüncü ve beşinci becerinin öğretimi yapılmıştır. Bu oturumda da öğretim sona erdikten sonra annelere dinlenmeleri için 15 dakikalık süre verilmiş ve hemen ardından uygulama evresinin üçüncü oturumunun verileri toplanmıştır. Birinci yoklama evresinden sonra, ikinci davranışın öğretimine geçilmiştir. İkinci ve üçüncü davranışlar için de benzer süreç izlenmiştir.

Deney ve Kontrol Gruplu Deneysel Araştırma Süreci

Araştırmanın birinci bölümünde deney grubundaki annelere uç etkili iletişim davranışının kazandırılmasına yönelik öğretim uygulaması tamamlandıktan sonra, araştırmanın ikinci bölümü başlamıştır. Deney grubundaki annelerle araştırmanın öğretim uygulaması tamamlandıktan sonra, hem deney hem de kontrol grubundaki anneler, araştırmacının dışında bir eğitim uzmanıyla, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili olarak yaklaşık bir saat süreyle görüşmüşlerdir. Annelerin görüşmeyi gerçekleştireceği eğitim uzmanları ise araştırmacı tarafından belirlenmiştir ve anneler yansız atamayla iki eğitim uzmanından birine gönderilmişlerdir. Araştırmanın deney ve kontrol grubundaki annelerden görüşme öncesinde, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili bir görüşme yapmalarını istenmiştir. Görüşmeyi gerçekleştirecek uzmanlar ise görüşme öncesinde gerek sözlü gerekse yazılı olarak bilgilendirilmişlerdir. Uzmanlar, araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki annelerin etkili iletişim davranışlarını, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarını ifade ederken ne düzeyde kullandıklarını ölçü aracıyla değerlendirmişlerdir.

Verilerin Analizi

Davranışlar Arası Yoklama Evreli Çoklu Yoklama Modeli

Tek-denekli araştırma modellerinden yoklama evreli çoklu yoklama modeline göre çizilen grafik

lerde, başlama düzeyi, uygulama ve yoklama evreleri yer almaktadır.

Uygulama Güvenirliği

Uygulama güvenirligi, uygulamacının öğretim materyallerini planladığı şekilde uygulayıp uygulamadığını değerlendiren güvenilirlik hesaplamasıdır. Bu çalışmada deney grubunu oluşturan annelere etkili iletişim davranışlarını kazandırmada, “Yazılı Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyallerinin uygulamacı tarafından güvenilir biçimde kullanılıp kullanılmadığını belirleyebilmek üzere uygulama güvenirligi verileri toplanarak güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu amaçla, her anne ile yapılan uygulama oturumları videoya kaydedilmiştir. Uygulama güvenirligi verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan Yazılı Bilgilendirme ve Karşılıklı Konuşma Örnekleri Materyali Uygulama Güvenirligi Veri Formlarıyla toplanmıştır. Araştırmanın uygulama güvenirligi verileri özel eğitim alanında çalışan bir uzman tarafından toplanmıştır. Özel eğitim uzmanı videodan yansız atama yoluyla belirlenen 12 oturumu izlemiştir. Uzman kendisine verilen “Uygulama Güvenirligi Veri Toplama Aracı”nda yer alan davranışların, uygulamacı tarafından öğretim sırasında yerine getirilenlerini işaretlemiştir. Daha sonra her bir oturumda uygulamacının yerine getirdiği davranışlar sayılarak, veri toplama aracında yer alan tüm davranışların sayısına bölünmüş ve yüzle çarpılmıştır. Uygulama güvenirligi verilerinin sonuçları, yazılı bilgilendirme materyalinin uygulamasında %91,6, karşılıklı konuşma örnekleri materyalinin uygulanmasında ise %100 bulunmuştur.

Deney ve Kontrol Gruplu Deneysel Araştırma Modeli

Deney grubundaki annelerle kontrol grubundaki annelerin, gerçek bir danışma ortamında etkili iletişim becerilerinin kullanım düzeyleri belirlendikten sonra gruplar arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, istatistiksel yöntemlerden bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır. Ölçü aracının gözlemciler arası güvenilirlik katsayısı %99 olarak bulunmuştur.

Sosyal Geçerlik

Sosyal geçerlik, araştırmada annelere kazandırılmak istenen etkili iletişim davranışlarının önemi ve işlevselliğine, etkili iletişim davranışlarının öğretiminde kullanılan öğretim materyallerinin bu davranışların öğretimi için uygun olup olmadığına ve bu davranışları öğrenmenin anneler için ne derece önemli olduğuna ilişkin denek görüşlerini içermektedir. Bu amaçla araştırmanın deney grubunu oluşturan annelere araştırmacı tarafından hazırlanan "Sosyal Geçerlik Ölçeği" uygulanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Deneklerin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeylerine İlişkin Bulgular

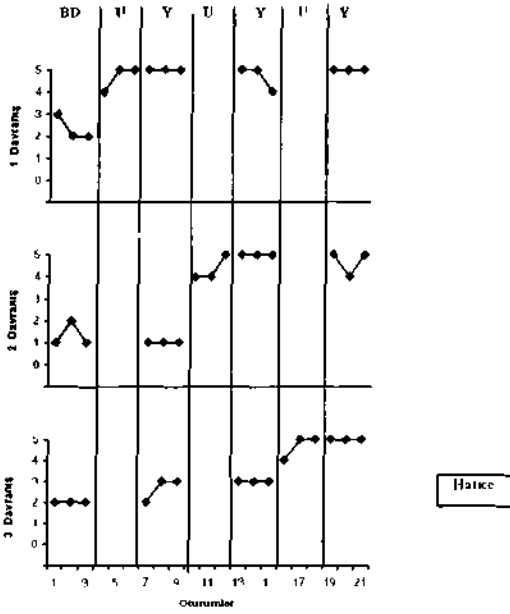
Araştırmanın birinci bölümünde, uygulamaya katılan annelerden her birinin, katıldıkları etkili iletişim becerileri öğretim uygulamasından önce ve sonra, (a) çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma, (b) bu soruna ilişkin çözüm önerileri geliştirme ve (c) uzmanla yuruttukları görüşmeyi sonuçlandırma davranışlarını oluşturan becerileri edinim düzeylerine ilişkin bulgular Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1'deki grafiklerde yer alan birinci davranışta başlama düzeyi evresinde anneler, çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2-3 düzeyinde gerçekleştirmişlerdir. Başlama düzeyi verilerinde uç oturumda kararlı nokta elde edildiği için, tüm anneler de birinci davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. "Bilgilendirme" ve "Karşılıklı Konuşma Örnekleri" materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde tüm annelerin uç öğretim oturumu sonunda, beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anneler uygulama oturumları sonucunda birinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladıkları için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve ikinci yoklama evresine yer verilmiştir. Annelerin ikinci yoklama evresinde sorunu ortaya koyma davranışında ölçütü karşılar düzeyde, diğer davranışlarda ise birinci yoklama evresindeki düzeyleriyle aynı düzeyde oldukları görülmüştür.

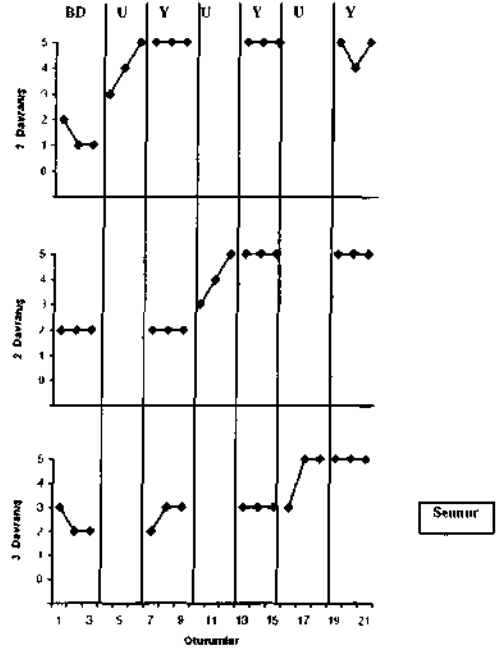
Şekil 1'deki grafiklerde yer alan ikinci davranışta, başlama düzeyi evresinde anneler, çocuklarıyla yaşadıkları sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1-2 düzeyinde gerçekleştirmişlerdir. Sadece dördüncü anne bir oturumda uç beceri gerçekleştirmiş, diğer iki oturumda ise iki beceri gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde uç oturumda kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evresiyle benzer veriler bulunduğu için, ikinci davranışın öğretiminden oluşan uygulama evresine geçilmiştir. "Bilgilendirme" ve "Karşılıklı Konuşma Örnekleri" materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde annelerin ortalama 4-5 düzeyinde bu davranışı gerçekleştirdikleri görülmüştür. Yalnızca ikinci ve üçüncü anne sadece bir oturum uç beceri gerçekleştirmiş, dördüncü anne ise iki oturum uç beceri gerçekleştirmiş, üçüncü oturumda ise beş beceriyi de gerçekleştirmiştir. Anneler uygulama oturumları sonucunda ikinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladıkları için uygulama evresi sona erdirilmiş ve üçüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Bu yoklama evresinde de kazanılmış olan ilk iki davranışın sürdüğü üçüncü davranışın ise ilk iki yoklama evresine benzer düzeyde olduğu görülmüştür.

Şekil 1'deki grafiklerde yer alan üçüncü davranışta, başlama düzeyi evresinde anneler, uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2-3 düzeyinde gerçekleştirmişlerdir. İkinci ve üçüncü yoklama evrelerinde de bu durum değişmemiştir. Uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma öğretiminden oluşan uygulama evresinde anneler ortalama 4-5 düzeyinde becerileri gerçekleştirmişlerdir. Anneler "Bilgilendirme" ve "Karşılıklı Konuşma Örnekleri" materyalinin kullanıldığı uygulama oturumları sonucunda üçüncü davranışa ilişkin ölçütü karşıladıklarında, uygulama evresi sona erdirilmiş ve dördüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Annelerin dördüncü yoklama evresinde, tüm davranışlardaki becerileri ölçütü karşılar şekilde gerçekleştirdikleri görülmüştür.

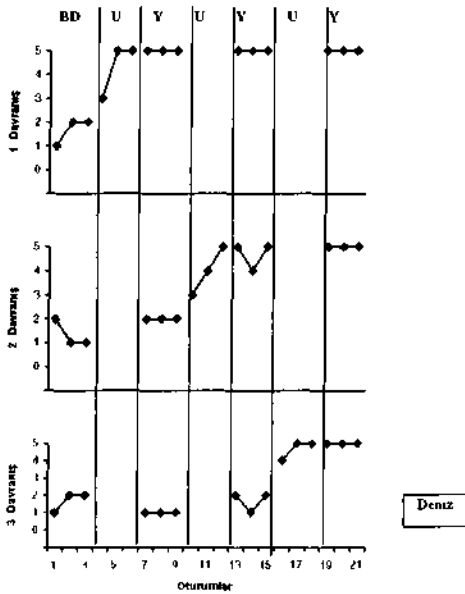
ŞEKİL 1

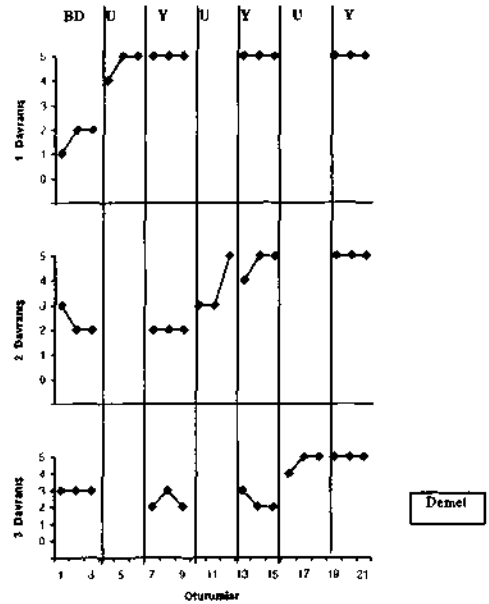
Şekil 3.1. Birinci annenin sorununu belirlemesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri

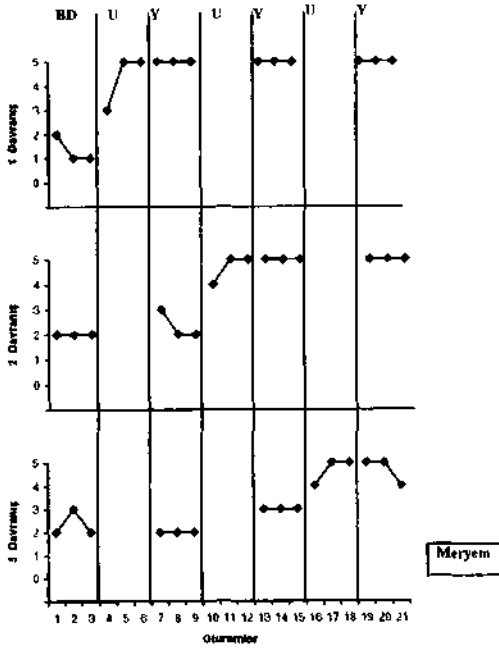
Şekil 3.2. İkinci annenin sorununu belirlemesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri

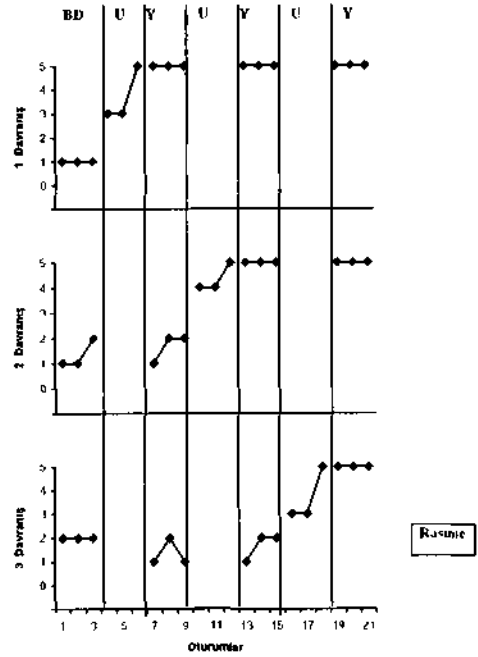
Şekil 3.3. Üçüncü annenin sorununu belirlemesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri

Şekil 3.4. Dördüncü annenin sorununu belirlemesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri

Şekil 3.5. Beşinci annenin sorununu belirleme, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri

Şekil 3.6. Altıncı annenin sorununu belirleme, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri

Deney ve Kontrol Grubundaki Annelerin Gerçek Bir Danışma Ortamında Etkili İletişim Becerilerini Kullanım Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci bölümünde deney ve kontrol gruplarındaki annelerin, gerçek bir danışma ortamında kendi çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili olarak sorunun belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi davranışlarını yerine getirme düzeyleri karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma için bağımsız gruplar t testi kullanılmıştır. De-

ney ve kontrol grubundan birinci etkili iletişim davranışına ilişkin elde edilen bulgular Tablo 1’de, ikinci davranışa ilişkin elde edilen bulgular ise Tablo 2’de yer almaktadır.

Yapılan t testi analizinde deney ve kontrol grupları arasında “sorunun belirlenmesi” davranışı açısından [$t= 4.93, p<.00$] ve “sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme” davranışı açısından [$t=5.73, p<.00$] deney grubu lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Tablo 1: Yaşanan Sorunu Ortaya Koyma Davranışına İlişkin Veriler

Grup	Denek Sayısı	X	SS	t	Sd	p
Deney	6	12.33	5.125	4.93	10	.00
Kontrol	6	1.50	1.643			

Grup	Denek Sayısı	X	SS	t	Sd	p
Deney	6	11.33	4.676	5.73	10	00
Kontrol	6	0.33	0.516			

Tablo 2: Sorunun Çözümüne Yönelik Oneri Geliştirme Davranışına İlişkin Veriler

Bu bulgular, edinilen “sorunun belirlenmesi” ve “sorunun çözümlenmesine yönelik önerilerin geliştirilmesi” davranışlarının, gerçek danışma ortamlarında kullanılabilirliğini göstermiştir

Sosyal Geçerlik

Annelerin tutumu, etkili iletişim becerilerinin öğretimine yönelik bir çalışmaya katıldıkları için memnun olduklarını, istedikleri eğitimi aldıklarını, bir anne dışında, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili olarak bir eğitim uzmanıyla yapacakları ilk görüşmede gereksinimlerinin karşılanacağını belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın birinci bölümünün sonunda elde edilen bulgular, uygulamaya katılan annelerden her birinin, katıldıkları etkili iletişim becerileri öğretim uygulamasından sonra, çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma, çözüm önerileri geliştirme ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarını oluşturan becerileri edinim düzeylerinde artışlar olduğunu göstermektedir

Araştırmanın ikinci bölümünün sonuçları ise, deney grubunu oluşturan annelerin, kontrol grubunu oluşturan annelerden, gerçek bir danışma ortamında kendi çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili olarak, sorunun belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi davranışlarını yerine getirme açısından önemli derecede farklılaştıklarını göstermiştir

Araştırmanın birinci bölümünün bulguları, etkili iletişim becerilerinin öğretiminin gerçekleştirildiği diğer bir araştırmanın (Kohr ve ark., 1988) bulgularıyla tutarlılık göstermiştir.

Her iki çalışmaya da gelişimsel yetersizliği olan çocuk anneleri katılmıştır. Kohr ve arkadaşları lisans ve lisans üstü düzeyde eğitime sahip annelerle çalışmışken, bu çalışmada annelerin eğitim düzeyleriyle ilgili onkoşul “en az lise mezunu” olarak belirlenmiştir. Böylece, Kohr ve arkadaşlarının lisans ve lisans üstü eğitime sahip annelerle etkili olduğunu gösterdiği uygulamaların benzerlerinin, lise düzeyinde eğitime sahip annelerle de kullanılabileceği gösterilmiştir.

Her iki çalışmada da öncelikle ailelerin uzmanlarla çalışırken sahip olmaları gereken etkili iletişim becerileri belirlenmiştir. Belirlenen beceriler her iki çalışmada da önceden belirlenen danışma kurulu üyelerine gönderilmiştir. Kohr ve arkadaşlarının (1988) yaptığı çalışmada, sekiz kişiden oluşan danışma kurulu üyeleri iletişim bilimleri, psikoloji ve özel eğitim alanında çalışan uzmanlardan oluşmuştur. Bu çalışmada ise danışma kurulu üyeleri özel eğitim alanında olup da ailelerle çalışan altı özel eğitim uzmanından oluşmuştur. Her iki çalışmada da uzmanlar belirlenen becerileri dörtlü derecelendirme ölçeği ile değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada Kohr ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada belirlenmiş olan etkili iletişim becerileri, Türk ailelerin özellikleri dikkate alınarak Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ayrıca, ailelerle çalışan sınıf öğretmenlerinin ve uzmanların görüşleri de alınmıştır.

Kohr ve arkadaşlarının (1988) yaptığı çalışma, özel eğitim alanında ekip çalışması örneğini göstermektedir. Bu nedenle çalışmada kullanılan öğretim materyalleri oldukça kapsamlı hazırlanmıştır. Çalışma sosyal çalışma, özel eğitim, tıp, eğitim bilimleri ve psikoloji alanlarında çalışan beş uzman tarafından planlanmıştır. Bu çalışma ise bir özel eğitim uz-

manı tarafından planlanmıştır Uygulama aşamasını ise uç özel eğitim uzmanı yurutmuştur Her iki araştırmada da, hazırlanan öğretim materyallerinin içerikleri benzerlik göstermekle birlikte, kullanımları oldukça farklıdır Kohr ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada öğretim materyalleri, (a) yazılı bilgilendirmeden, (b) her bir becerinin olumlu ve olumsuz örneğinden oluşan videodan, (c) davranış örneklerinin aileler tarafından dramatizasyonundan oluşmuştur Bu çalışmada ise (a) yazılı bilgilendirme ve (b) karşılıklı konuşma örnekleri materyalleri kullanılmıştır Kohr ve arkadaşlarının hazırladıkları öğretim materyallerinin (örneğin, video ve dramatizasyon) hazırlanması ve yaygın olarak kullanımı zor öğeler içermektedir Dolayısıyla, bu çalışmada yer alan öğretim materyallerinin hazırlanması ve kullanımı daha kolaydır

Kohr ve arkadaşlarının (1988) çalışmasında ve bu çalışmada, tek-denekli araştırma yöntemlerinin kullanılması her iki araştırmaya da bir takım avantajlar getirmiştir Bu avantajları sıraladığımızda (a) annelerin öğretim öncesi, sırası ve sonrasındaki performanslarının belirlenmesine olanak sağlamıştır, (b) araştırmaya katılan annelerin bireysel olarak gösterdikleri performansların gösterilmesine hizmet etmiştir Kohr ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, tek-denekli araştırma modellerinden denekler arası çoklu başlama modeli kullanılmıştır Bu çalışmada ise tek-denekli araştırma modellerinden beceriler arası yoklama evrelili çoklu yoklama modeli kullanılmıştır Denekler arası çoklu başlama modelinin kullanılması süre açısından çalışmaya dezavantaj getirmiştir Her bir anne ile altı öğretim oturumu yapılmıştır Öğretim oturumlarının süresi ise haftada iki gün ikişer saat olarak planlanmıştır Bu çalışmada ise beceriler arası yoklama evrelili çoklu başlama modelinin kullanılması, her bir denekle aynı anda çalışmaya başlayabilme olanağı vermiştir Ayrıca, Kohr ve arkadaşlarının çalışmasında öğretim oturumları yaklaşık iki saat, bu araştırmada ise yaklaşık 45 dakika olmuştur Öğretim oturumlarının diğer çalışmaya göre kısa olması da bir avantaj olarak düşünülebilir

Her iki çalışmada yer alan ölçü araçları oldukça

farklıdır Kohr ve arkadaşlarının (1988) çalışmasında kullanılan ölçü araçları (a) kısa yazılı sınavlar, (b) videoya dayalı değerlendirme, (c) ailenin katıldığı dramatize etkinliklerini uzmanın izleyerek ailenin gösterdiği performansı işaretlemesi, şeklinde hazırlanmıştır Bu çalışmada ise, daha pratik ve güvenilir veriler elde etmek amacıyla, çoktan seçmeli sorular kullanılmıştır

Yukarıda belirtildiği gibi, her iki çalışma da aile-uzman etkileşiminde ilk olma özelliğini göstermektedir Literatür, aile uzman etkileşimini olumlu yönde geliştirecek çalışmalara duyulan gereksinimi belirtmektedir (Bennett, 1982) Dolayısıyla, bu çalışmalarda, etkili iletişim becerilerinin öğretimi sonrasında annelerin gösterdikleri performanslarda önemli artışlar olması, etkili iletişim becerilerinin annele- re öğretiminin olanaklı olduğunu göstermektedir

Araştırmanın ikinci bölümünde Kohr ve arkadaşlarının (1988) çalışmasında yer almayan bir boyuta yer verilerek, edinilen etkili iletişim becerilerinin gerçek ortamlara ne derece yansıdığı incelenmiştir Kohr ve arkadaşlarının çalışması, deneklerin edindikleri etkili iletişim becerilerini gerçek danışma ortamlarına ne ölçüde genelleyeabildiklerini incelememiştir Yalnızca, yansız atama yoluyla belirlenen iki annenin öğretim öncesi ve öğretim sonrası videoları danışma kurulunu oluşturan uzmanlar tarafından izlenerek, öğretim öncesi ve öğretim sonrası performansları değerlendirilmiştir Bu bulgular, uygulamanın etkililiğine bir destek oluşturmuştur ancak bu sonuçlar neden-sonuç ilişkisi sağlamamıştır Bu çalışmanın bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan ikinci bölümünde ise, tam bir deneysel kontrolün sağlanması, araştırma sonuçlarını neden-sonuç ilişkisine götürmektedir Araştırmanın kontrol grubuna katılan anneler, gerçek bir danışma ortamında etkili iletişim becerilerinin pek çoğunu yerine getirememişlerdir Deney grubunu oluşturan annelerin ise, etkili iletişim becerilerinin büyük bir çoğunluğunu yerine getirdikleri görülmüştür Deney grubundaki annelerin gösterdikleri bu performans, yapılan öğretim sonucunda annelerin gerçek bir danışma ortamında kendi çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarını ifade ederken

etkili iletişim becerilerini ustalıkla kullanabildiklerini göstermektedir.

Her iki araştırmada da sosyal geçerlik çalışmasına yer verilmiştir. Çalışmaların sosyal geçerliğini belirlemek için hazırlanan ölçü araçları hemen hemen aynı maddeleri içermekle birlikte, bu çalışmada açık uçlu sorulara da yer verilmiştir. Açık uçlu sorularla ailelerin çalışmayla ilişkili görüşlerini daha ayrıntılı ifade ettikleri görülmüştür.

Bu araştırmanın bulguları, aşağıda yer alan sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir:

1. Araştırmanın deneklerinde bulunması gereken onkoşul özelliklere bakıldığında, annelerin en az lise mezunları arasından seçildikleri görülmektedir. Annelerin eğitim düzeylerinin yüksek olması, etkili iletişim becerilerinin öğrenilmesini olumlu yönde etkilemiş olabilir.
2. Annelerin yapılan çalışmaya katılmaya istekli olmaları, araştırma sonuçlarını olumlu yönde etkilemiş olabilir.

Ozetle ailelerin eğitim uzmanlarına danışırken sahip olmaları gereken etkili iletişim davranışlarının

ailelere kazandırılmasında, “Yazılı Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” öğretim materyallerinin etkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, hazırlanan öğretim materyallerinin kullanımı oldukça kolay ve masrafsızdır; dolayısıyla, uzmanlarca yaygın olarak kullanılması önerilebilir. Araştırmadan elde edilen bulguların genellebilirliğini artırmak amacıyla, aynı araştırma, başka deneklerle (örneğin, farklı eğitim düzeylerine sahip annelerle, babalarla ya da diğer aile üyeleriyle), başka ortamlarda ve başka uygulamacılar tarafından yinelenabilir. Araştırmada yer alan öğretim materyalleri, video, dramatize etkinlikleri gibi öğeler kullanılarak yeniden düzenlenebilir. Etkili iletişim becerilerinin, yürütülecek aile eğitimi programları üzerindeki etkililiğini belirlemek amacıyla, belli bir aile eğitimi programı uygulanmadan önce, araştırmaya katılacak gruplar ıkiye ayrılarak bir grupla etkili iletişim becerilerinin öğretimi çalışması yapılabilir. Bu ve benzeri çalışmalar, bu araştırma sonucunda kurulan neden-sonuç ilişkilerinin güçlenmesine ve elde edilen bulguların uygulamaya aktarılmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Beckman, P J (1996) *Strategies for working with families of young children with disabilities*. Baltimore: Paul H Brookes
- Bennett F (1982) The pediatrician and the inter disciplinary process *Exceptional Children* 48 306-314
- Bos, C , & Vaughn, S (1998) *Strategies for teaching students with learning and behavior problems*. Dördüncü basım Boston: Allyn and Bacon
- Darling, R B , & Darling J (1982) *Children who are different Meeting the challenges of birth defects in society*. ST Louis: C V Mosby
- Friend, M , & Cook, L (1996) *Interactions: Collaboration skills for school professionals*. New York: Longman
- Hutchins, D E . & Cole, C G (1992) *Helping relationships and strategies*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing
- Kırcaali-İftar, G & Tekin E (1997) *Tek denekli araştırma yöntemleri*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları
- Kohr, M A , Parrish, J M , Neef, N A , Driessen, J R , & Hallinan, P C (1988) Communication skills for training parents: Experimental and social validation *Journal of Applied Behavior Analysis*, 21(1), 21-30
- Kroth, R L . & Edge, D (1997) *Strategies for communicating with parents and families of exceptional children*. Denver: Love Publishing Company
- Shulman, L (1992). *The skills of helping: Individuals, families and groups*. Itasca, IL: F E Peacock Publishers.
- Snell, M S (1982) Analysis of time delay procedures in teaching daily living skills to retarded adults *Analysis and Intervention in Developmental Disabilities* 2, 139-155
- Spock, B , Lerrigo, M (1965) *Caring for your disabled child*. Greenwich, CT: Fawcett Crest Book